

Nyt fra Vestfronten
Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder

Redigeret af
Niels Algreen Møller, Sarah Skytte Qvistgaard & Steen Frydenlund Jensen

Beretning fra et colloquium i Ribe
oktober 2010

Arkæologiske Skrifter 10
Nyt fra Vestfronten
Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder

Udgivet af "Selskabet Arkæologiske Studier"
c/o Saxo-Instituttet, Københavns Universitet
Njalsgade 80, 2300 Kbh. S.

I samarbejde med:
Sydvestjyske Museer & Museet for Varde By og Omegn

Redaktion:
Niels Algreen Møller
Sarah Skytte Qvistgaard
Steen Frydenlund Jensen

Korrektur:
Pernille Foss
Tine Corfitsen

Layout:
Niels Algreen Møller

Forsidebillede:
Udgravning ved Kjelst med udsigt over Ho Bugt

Trykning:
Grafisk Afdeling, Humanistisk Fakultet
Njalsgade 80, 2300 Kbh. S.

Distribution:
Studenterafdelingen, Humanistisk Fakultet
Njalsgade 80, 2300 Kbh.S.

Udgivet med økonomisk støtte fra:
Sydvestjyske Museer & Museet for Varde By og Omegn

ISSN: 0901-6732
ISBN: 978-87-89500-18-8

København 2011

Indhold

Forord.....	5
<i>Niels Algreen Møller, Sarah Skytte Qvistgaard & Steen Frydenlund Jensen</i> Bebyggelsesarkæologi anno 2010.....	7
DEL 1. NYT FRA FELTEN.....	13
<i>Bo Steen</i> Kirketoft. Huse fra førromersk jernalder og tidlig middelalder.....	15
<i>Lene B. Frandsen</i> Stenlægning på stenlægning. Hesselmedudgravningerne.....	21
<i>Lars Chr. Bentsen</i> Hesselmed Vest - Hesselmeds Forgænger?.....	27
<i>Stina Trolldoft Andresen</i> Glimt af en landsby fra førromersk jernalder ved Ho Bugt.....	35
<i>Jens G. Lauridsen</i> Enkeltgårde ved Alslev. Bebyggelse fra ældre førromersk jernalder.....	43
DEL 2. BEBYGGELSESTUDIER OG SOCIALE STRUKTURER.....	49
<i>Mads Runge</i> Nørre Hedegård – et dansk Pompei. Anvendelsen af bopladser med usædvanlige bevaringsforhold til perspektivering af det "ordinære" bopladsmateriale.....	51
<i>Louise Lund Johansen</i> En nytolkning af Åbrinken – Et indblik i bebyggelsesudvikling, bopladsdynamik og sociale relationer på en vestjysk lokalitet fra ældre jernalder.....	71
<i>Niels Haue</i> Social stratifikation og den "sociale arv" i ældre jernalder – med udgangspunkt i bopladsstudier fra Nordjylland.....	87
<i>Per Ole Rindel</i> Jernalderbebyggelsen ved Grøntoft i forskningshistorisk perspektiv.....	99
DEL 3. MELLEM BEBYGGELSE OG LANDSKAB – RESSOURCER OG SUBSISTENSØKONOMI.....	111
<i>Henriette Lyngstrøm</i> Vestjyske jernalderbønders råstofudnyttelse. Myremalmen mellem landskab og bebyggelse.....	113
<i>Jacob Kveiborg</i> Indsamling og registrering af brændte dyrekogler fra bopladser – Er det besværet værd? En diskussion af materialets muligheder og begrænsninger.....	123
<i>Michael Vinter</i> Rekonstruktion af det parcellerede dyrkningslandskab i Himmerland. Marker, græsning og bebyggelse belyst i tre mikroregioner.....	129
<i>Niels Algreen Møller</i> Dynamiske bebyggelsesmønstre? Ældre jernalders bebyggelser i landskabet.....	155

Forord

I dagene d. 4.-5. oktober afholdt Sydvestjyske Museer et colloquium om førromersk og ældre romersk jernalders bebyggelse. Geografisk var fokus rettet mod Vestjylland, men indlæggene omhandlede bebyggelser fra Thy og Himmerland i nord til vadehavsøen Amrum i syd.

Formålet med colloquiet var at bringe resultaterne af de mange nye feltundersøgelser videre i forsknings- og fortolkningsprocessen. I løbet af de to dage blev resultaterne af en lang række feltundersøgelser og arbejder af mere teoretisk-metodisk karakter præsenteret. Emnemæssigt præsenterede oplæggene alt fra nye iagttagelser af særtræk i byggeskik over socioøkonomiske forskelle aflæst i bebyggelsernes struktur til undersøgelser af landskabsudnyttelse i større regioner. Et spænd i emner, som demonstrerer det store potentiale i bebyggelsesundersøgelser.

Det er en stor glæde for os, at så mange af oplægsholderne har kunnet finde tid til at skrive en artikel til dette skrift ind imellem det daglige arbejde med sagsbehandling, udgravning og undervisning. De mange nyudgravede bebyggelser fortjener at blive publiceret, ligesom fortolkningen af mange klassiske lokaliteter fortjener at blive udfordret af nye teoretiske tilgange.

Det er vores håb, at colloquiet kan danne grobund for et forskningsnetværk indenfor udforskningen af ældre jernalder. I skrivende stund er der planer for endnu et arrangement, denne gang med fokus på gravfundene fra førromersk - og ældre romersk jernalder.

Med det er der kun tilbage at sige tak. Tak til oplægsholdere og deltagere i colloquiet. Tak til forfatterne for deres store arbejde med manuskripter. Tak til fagfællebedømmere og korrekturlæsere bag dette skrift. Og tak til Sydvestjyske Museer og Museet for Varde By og Omegn, der har finansieret trykningen. Endelig, en særlig tak til Per Ole Rindel for hans sammenfatning af de mange oplæg, en sammenfatning, vi håber at yde retfærdighed i den første artikel.

København 3. oktober 2011

Steen Frydenlund Jensen, Sarah Skytte Qvistgaard & Niels Algreen Møller

Enkeltgårde ved Alslev, bebyggelse fra ældre førromersk jernalder

Jens G. Lauridsen, Museet for Varde By og Omegn

Ved undersøgelse af et ca. 10 ha. stort udstykningsareal fremkom spredte bebyggelsesspor fra ældre førromersk jernalder. Udgravningen afslørede spor af interiør og aktivitetsområder i husene. Der fremkom ligeledes spor af jernhåndtering i nær tilknytning til et hus samt et mindre område med spor af ager pløjet med ard.

Indledning

Ved Alslev blev der ved undersøgelser forud for udstykning af et ca. 10 ha stort areal, fundet spredtliggende huse fra ældre førromersk jernalder¹ samt spor efter agerbrug og jernudvinding.

Beliggenhed og topografi

Alslev ligger på den nordlige del af Esbjerg Bakkeø umiddelbart syd for Varde å. Undersøgelsesområdet ligger omtrent midt på en langstrakt nordvest – sydøstgående bakketunge, afgrænset af Alslev Å mod nord og Ålegrøften mod syd.

Alslev Å udgør en del af det vandrige Varde å system, tæt ved udløbet i Ho Bugt. Under storm fra vestlig retning presses vandet langt op i åsystemet og oversvømmer store dele af ådeltaet, heriblandt engene omkring Alslev. På den måde tilføres engene jævnligt næring, der giver gode græsningsarealer. De rige græsningsarealer må have været attraktive og en vigtig forudsætning for en bebyggelse på de ellers magre jorder ved Alslev.

Fra Alslev Å nordvest for lokaliteten strækker sig en lavning gennem arealet mod sydøst. Lavningen deler terrænet i to, en deling der også har været markant i forhistorisk tid. Den del af lavningen, der lå indenfor udgravningens rammer, var, udover et øst-vestgående vejspor, fundtom. De gennemgående søgegrøfter afslørede ingen anlægsspor i bunden af lavningen, så antageligt har der været for fugtigt til permanent bosættelse.

På de høje målebordsblade er arealet ikke angivet som hede, men dyrket jord (fig. 2). Området må dog have været hede på et tidspunkt. Ved ud-

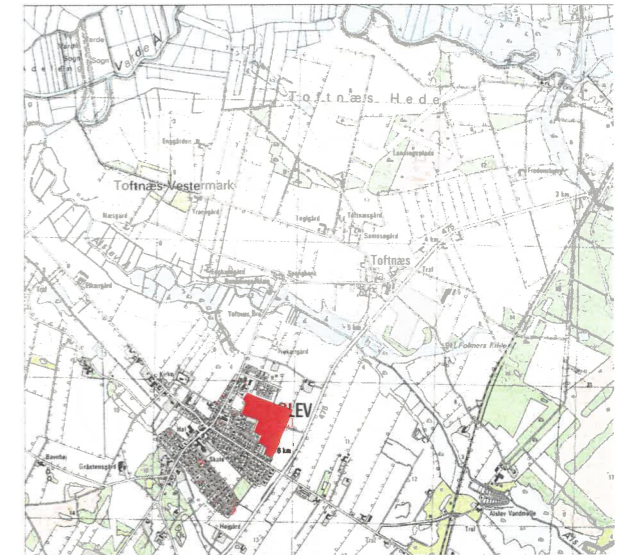

Fig. 1. Det undersøgte areal markeret med rødt.

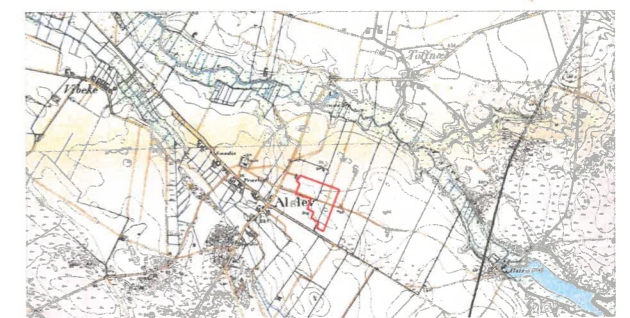

Fig. 2. Det høje målebordsblad fra slutningen af 1800-tallet viser tydeligt de naturlige engområder.

gravningen fremkom under muldlaget større og mindre partier blegsand, altså spor af podsolering og mordannelse. En jordbundsudvikling som

1) Undersøgelserne blev iværksat i 2006. Sagen har journalnummer VAM 1510, og stednumrene 190501-104, 105 og 106. Karen Bjælke Fisker forestod undersøgelsen. Hun takkes i denne anledning for tilladelse til brug af det upublicerede materiale.

netop forekommer, hvor der tidligere har været hede. Blegsandspartierne var årsag til en del fortolkningsproblemer, da de vanskeligt lod sig skille fra de forhistoriske anlæg. Det skyldtes, at den kraftige næringsudvaskning også havde omdannet mulden i stolpehullerne til blegsand, så det var vanskeligt at afgøre, hvad der var natur-, og hvad der var kulturspor (fig. 3).

Udgravningsresultater

Udgravningen består af felt 1 længst mod syd og syd for terrænsænkningen, felt 2 og 3 mod nord og nord for samme sænkning.

I felt 1 fremkom et forholdsvis velbevaret hus, K1, som ud fra keramikken dateres til ældre førromersk jernalder. Der er tale om et treskibet lang-

Fig. 3. Anlæg med blegsand, lige til venstre for anlægget ses naturlige blegsandspletter.

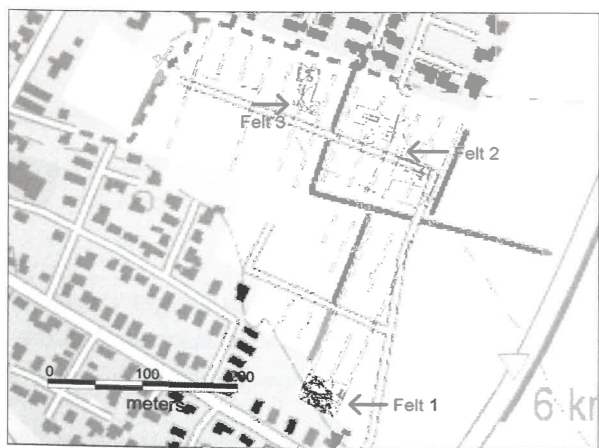

Fig. 4. Oversigt over felterne.

hus, orienteret øst-vest med en længde på mindst 17 m. Vestgavlen kunne ikke erkendes. Bredden er 5,5 m, og huset består af i alt syv sæt tagbærende stolper, fordelt med fem sæt i stald og to sæt i beboelse. I staldenden ses båseskillerum langs sydsiden af væggen; at båsene ikke er synlige i nordvæggen, skyldes bevaringsgraden. I beboelsesdelen ses en mængde stolper ud over de tagbærende. Der må være tale om spor af interiør eller anden indre konstruktion. Stolperne står meget symmetrisk med samme afstand til væggen. Man kan forestille sig, at der i anlæggene langs nordvæggen har stået en briks, bænke eller alkove. Ligeledes kunne anden interiør placeres i sydsidens mange anlæg. Huset var overlejret af både agerren og hulvejsspor, hvilket delvist forstyrrede fortolkningen.

Det var ikke muligt inden for projektet at udvide feltet yderligere mod syd, øst og vest, kun mod nord, og her var søgegrøfterne fundtomme. Det er således usikkert, om huset er en del af en sydligere liggende større helhed, eller om huset ligger helt isoleret.

Nord for lavningen, i felt 2, fremkom tre konstruktioner K2, K3 og K5. K2 var et treskibet hus fra førromersk jernalder, med en længde på mindst 11 m. Vestgavlen kunne ikke erkendes. Husets bredde var 4,5 m. I den østlige halvdel af huset fandtes spor af en skillevæg el. lign., der udgik vinkelret fra den nordlige vægggrøft. Der kan være tale om et båseskillerum, hvilket placerer stalden i øst. Ved undersøgelsen af dette hus blev ikke gjort daterende fund. I nær tilknytning til, lige syd for huset, fandtes en grube, hvori der bl.a. var keramik (se fig. 6). Det er nærliggende at tolke gruben som hørende til huset, da der ikke ligger anden form for bebyggelse tættere på. Keramikken kan

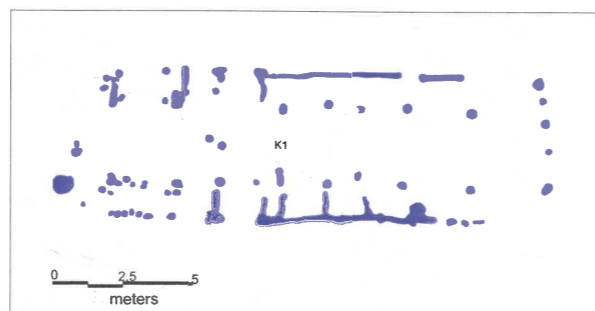

Fig. 5. Hus K1.

dateres til ældre førromersk jernalder.

I samme felt, ca. 65 m. nordvest for K2, lå endnu et treskibet langhus fra førromersk jernalder, Hus K3, med en tilknyttet staklade, K5. Huset har været mindst 17 m langt og 5,5 m bredt. Gavlførløbet mod vest kunne ikke erkendes. K3 bestod af seks sæt tagbærende stolper fordelt med to sæt i beboelsesenden og fire i staldenden. Udover stolpesporene i den primære konstruktion fandtes der spor af interiørstolper i husets vestdel, ligesom i K1. Langs husets nordvæg, mellem de tagbærende stolpesæt, stod et par mindre stolper med en indbyrdes afstand på 120 cm. Der kan være tale om stolpespor efter en bænke eller lign. I husets østende fandtes imellem de to første sæt tagbærende stolper i nordsiden en fladbundet grube med en diameter på omkring en meter (se fig. 7 og 8). Gruben var kun få cm dyb og påvirket af kraftig varme. I bunden af anlægget lå et ganske tyndt askelag. Over askelaget var et lag, der bestod af rødbrunt leret fyld. Varmepåvirkningen må være kommet ovenfra, antagelig fra en ovn, måske en bageovn. Ovnteorien understøttes af det rødbrune lerede lag i gruben, der kunne være rester af selve ovnkappen. Et egentlig tilhørsforhold til huset kan diskuteres, men flere argumenter taler for, at ovnen hører til i huset. Der er mere end 65 m til det nærmeste andet hus, der er ikke tydelige aktivitetsområder fra andre perioder lige omkring Hus K3, og gruben ligger i god overensstemmelse med huset i øvrigt. I en anden og mindre grube i stalden var nedsat to hele lerkar, en skål med lodrette sider og et stort ornamenteret hankekar. I husets vestende ud mod den sydvendte væg var nedsat to forrådskar, disse har sandsynligvis fungeret som kølig opbevaring af fødevarer. Hus K3 kan ud fra keramikken dateres til ældre førromersk jernalder.

I det vestligste af felterne, felt 3, lå et mindre nordvest-sydøst orienteret tre-

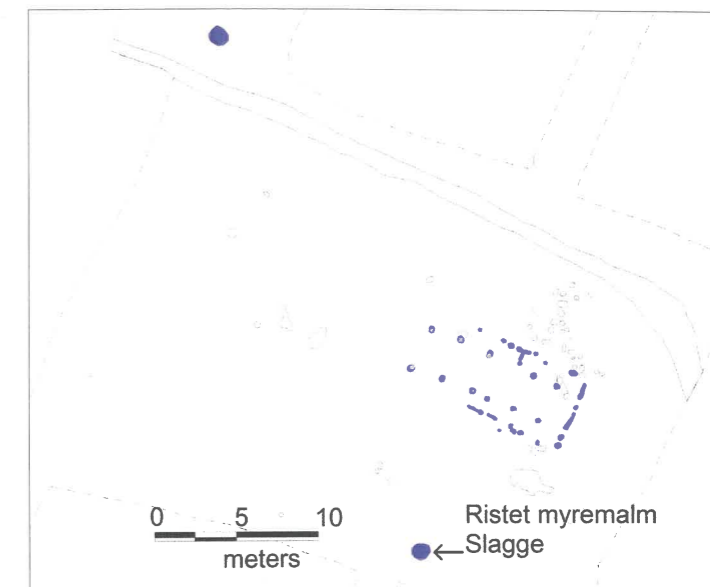

Fig. 6. Hus K2 med tilhørende gruber.

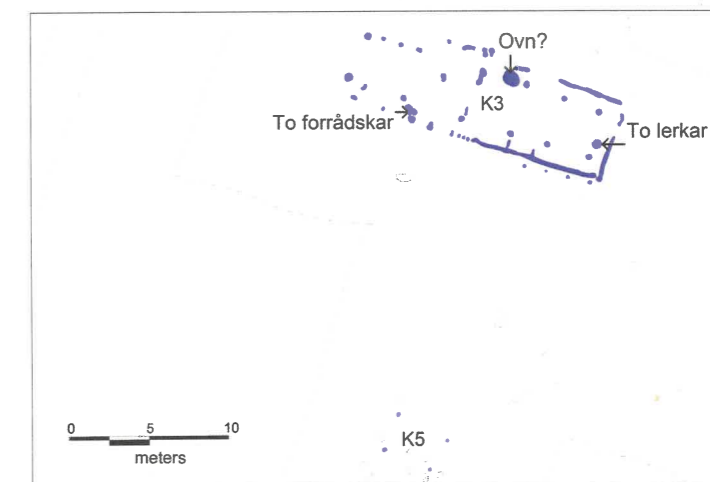

Fig. 7. Hus K3 og Udhus K5.

Fig. 8. Formodet ovn?

Fig. 9. To lerkar fra stald i K3.

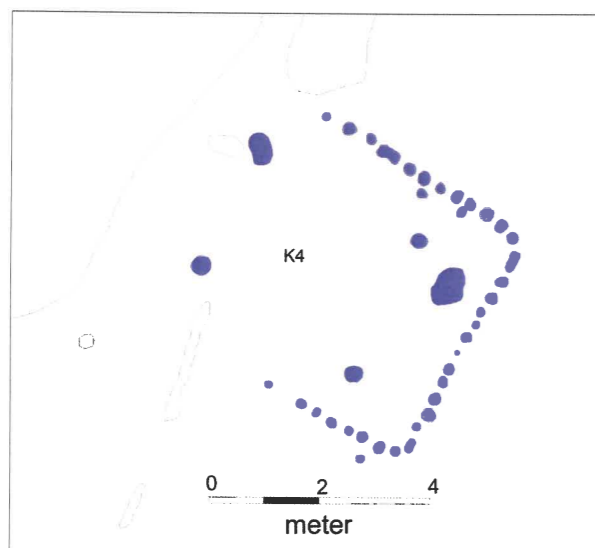

Fig. 10. Hus K4.

skibet langhus K4. Husets længde kendes ikke, men den bevarede østlige halvdel var ca. 6 m. lang og bredden 5 m. Huset bestod af to sæt tagbærende stolper med en indbyrdes afstand på 3 m og et delvist bevaret vægforløb. Indgangspartiet var ikke synligt. Der er tale om et delvis bevaret hus, hvis vestlige ende ikke kunne følges på grund af en sænkning i terrænet, hvor det ikke var muligt at erkende yderligere anlægsspor. Huset dateres typologisk til ældre førromersk jernalder, en datering som understøttes af keramik fra gruben i husets østligste del tæt på gavlen.

Umiddelbart syd for hus K4 fandtes rester af en ager med tydelige ardspor. Det er nærliggende at

se denne ager som sammenhørende med bebyggelsen. De afdækkede spor efter ageren er formentlig blot en del af et større agersystem, placeret på det svagt sydskrånende terræn ned mod engene sydvest for bebyggelsesområdet.

Interiør og aktiviteter inden for husene

Som nævnt havde to af husene, K1 og K3, spor af interiør. Hvad der har stået i de stolper, som ikke indgår i selve huskonstruktionen, er op til fortolkning. Der er formentlig tale om bænke og brikse vurderet ud fra længden mellem stolperne. Et par smalle grøfter, der står vinkelret på nordvæggen i hus K1 (fig. 5), kan stamme fra nedgravning af gavlstykkerne til en briks. Med den begrænsede plads, på bare 30-40 m², der er i beboelsesdelen i husene fra ældre førromersk jernalder, har der kun været plads til det mest nødvendige som siddepladser, arnen, sovepladser og nødvendigt husgeråd som potter, fade, skåle m.m. De stolpespor, som findes i husene fra Alslev, stammer sikkert fra fastgørelse af bænke, brikse og måske hyldeknaegte.

En diskussion om, hvorvidt nogle af interiørstolperne kan stamme fra en væv, vil også blive en diskussion om, der er lysindfald nok til arbejdet ved væven. Der kan godt have stået en væv i husene, men en permanent opstillet væv ville optage en stor del af det i forvejen begrænsede rum. I sydsiden af K1's vestlige del står i væglinien to lidt større vægstolper med en indbyrdes afstand på ca. 0,5 m (se fig. 5). Der kan være tale om en form for lysindfaldsstolper, som de kendes fra senere perioder bl.a. fra Hjemsted Banke (Ethelberg 2003, 227).

I K3's staldende fandtes i en grube tæt ved østgavlen to lerkar. Karrene har været nedsat hele, men er trykket fra hinanden. Der er tale om et stort ornamenteret hankekar og en åben skål med lodrette sider (se fig. 9). Om der er tale om et husoffer eller blot et opbevaringskar til mælk og måske selve malkeskålen, kan ikke afgøres. Men den sidste tolkning er måske den mest nærliggende. Hankekarret har stået korrekt placeret med bunden nedad, og skålen kan have fungeret som låg på karret.

Jernhåndtering

I en affaldsgrube nær hus K2 (fig. 6) fremkom en mængde keramik, slagge og ristet myremalm. Keramikken daterer gruben til ældre førromersk jernalder per. I, ud fra forekomsten af randskår fra "svaleredekar". De øvrige fund fra gruben, den ristede myremalm og fragmenter af løbeslagge vidner om jernudvinding. Indenfor undersøgelsesområdet fandtes ingen spor af jernudvindingsovne eller slaggegruber. Men da slagge næppe transporteres langt for at blive bortskaffet, virker det mest sandsynligt, at jernudvindingsaktiviteten er foregået i forbindelse med de øvrige aktiviteter nær hus K3. Mon ikke bonden på gården har haft jernudvinding som binæring (jf. Lyngstrøm dette bind)?

I området er der også på enkelte andre pladser fra tidlig førromersk jernalder fundet ristet myremalm og løbeslagge. Det gælder bl.a. de spredtliggende gårde på Skonager godt 10 km længere oppe i Varde Ådal (Mikkelsen og Jensen 1996, 44).

Sammenfatning

Der er enkelte fællestræk ved husene, bl.a. er der kun synlig væggrøft i den østlige halvdel af K1, K2 og K3. Paralleller der på Grøntoft går under type II, variant uden væggrøft i vestdelen (Rindel 1997, 87-93). Et andet typologisk træk er stolper langs ydersiden af væggrøften, dette træk er kun iagttaget ved K3, men kan også have været ved K1 og K2. De registrerede stolper på ydersiden af væggrøften ved K3, var kun ganske få cm dybe. Iagttagelser af de ydre stolper kan afhænge af, hvor nedslidte anlægssporene er. Der kan have været stolper hele vejen rundt på de andre huse, som det kendes fra Grøntoft og Hesselmed (jf. Bentzen dette bind). Den bevarede del af Hus K4 skiller sig ud i forhold til de andre huses grundplaner. Husets væg består af tæt stillede, nedbankede vægstolper og er tilsyneladende ikke placeret i en grøft jf. de andre huse på lokaliteten. Dette hus er typologisk pladsens ældste med paralleller til bl.a. Grøntoft. Det kan diskuteres, om manglen på væggrøft blot er udtryk for anlæggenes nedslidning, så kun stolpesporene er synlige og grøften slidt væk af pløjning. Det lader ikke til at være tilfældet ved Alslev, da de bevarede stolpespor er ret dybe. Hus K1 og K3 har mange fællestræk, og

Fig. 11. Ager med ardspor.

selve grundplanerne er ret ens. Det er nærliggende at betragte disse huse som værende samtidige. Et par bønder bosat på hver sin side af lavningen. De to huse er forholdsvis store (17 m) sammenlignet med andre samtidige huse fra ældre førromersk jernalder. Måske er der tale om et par store kvægbønder fra ældre førromersk jernalder.

Hvilke af de fire huse, om nogen, der har stået samtidigt, er umuligt at erkende. Der er hverken fælleshegn eller anden overordnet plan, der kan sandsynliggøre samtidighed. Hvordan skal vi tolke lokalitetens udvikling? Er der tale om en enkelt familie, der flytter rundt indenfor samme område gennem generationer, eller er der tale om flere familier, der deles om det samme ressourceområde i kortere tid? Det kan ikke afgøres på nuværende tidspunkt. Husene ligger så spredt, at de med rette kan kaldes for enkeltgårde, uanset hvilke relationer de har haft, hvis de har været samtidige. Den korteste afstand mellem et par af husene (K2 og

K3) er over 65 meter. Fundet af de spredtliggende huse understøtter det efterhånden veletablerede billede af bebyggelsen i ældre førromersk jernalder som en spredt og relativt mobil bosættelsesform. Der er indenfor det udgravede område ikke tale om en bebyggelse af Grøntoft type med 5-6 sandsynlige samtidige gårde, der flytter rundt indenfor ressourceområdet (Rindel 1997, 33).

Vi står overfor et problem med hensyn til dateringen af disse gårde: de ligger alle fire indenfor den tidlige del af førromersk jernalder, dateret på baggrund af keramikfund og hustypologi. Det ville være ønskeligt at komme ned på en datering, der lå indenfor en enkelt generation, hvilket ikke lader sig gøre med den eksisterende keramikronologi eller hustypologi. Den eneste måde, vi kommer videre med tolkningen indenfor ældre førromersk jernalders bebyggelser, er ved konsekvent at datere husene naturvidenskabeligt². Dette ville medvirke til at afklare spørgsmålet om gårdenes samtidighed og dermed spørgsmål om f.eks. niveau for organisering af dyrkningsfællesskaber og den sociale organisering af ressourceområder.

Litteratur

- Ethelberg, P. 2003. et al. *Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Jernalder, Vikingetid & Middelalder*.
- Mikkelsen, P. H og Jensen, C. K 1996. Skonager – den Førromerske bebyggelse. *Mark og Monte*. Museerne i Ribe Amt 1996.
- Rindel, P. O 1997a Ældre jernalders bebyggelsesmønstre i Sønderjylland. *Bebyggelsehistorisk tidsskrift. Hus och tomt i Norden under förhistorisktid*. Nr. 33 1997.
- Rindel, P. O 1997b *Grøntoft -og etableringen af det strukturerede landsbysamfund i Vestjylland i 1. årtusinde f.Kr.* Bind 2a: Huskatalog, Grøntoft A-D. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.

2) Der er udtaget jordprøver til flotering med henblik på efterfølgende C-14 datering af de enkelte huse. Ligeledes er der taget fosfatprøver i forbindelse med Hus K3.

Del 2 Bebyggelsesstudier og sociale strukturer

